

Володимир Немошкаленко,

академік НАН України, голова Інформаційно-бібліотечної ради НАН України

До проблеми формування національної інформаційної бази*

У доповіді порушуються питання стану інформаційних ресурсів в установах Національної академії наук України, розглядаються можливості поліпшити цей стан, вносяться пропозиції щодо формування власної національної інформаційної бази, використання світових інформаційних ресурсів на засадах комп'ютеризації та розвитку засобів зв'язку, аналізується картина робіт зі створення автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи НАН.

У сій Україні відоме жebraцьке становище вітчизняного книговидання, книгопоширення, книгозабезпечення бібліотек, матеріально-технічна база яких дедалі погіршується, хоча на початку 90-х років було затверджено програму побудови їх автоматизованої системи. У ті роки потреба перетворень в інформаційній сфері широко декларувалася і мала характер важливого державного завдання, під яке почало надходити фінансування.

Однак в умовах подальшої економічної кризи й нехтування державою науки фінансування припинилося, і темпи розпочатих у 1993 -

1994 рр. робіт зі створення автоматизованої бібліотечної інформаційної системи (АБІС) суттєво уповільнилися. Незважаючи на це, і НБУВ, і Інформаційно-бібліотечна рада НАН України, й бібліотеки академічних інститутів продовжують вивчати теоретичні та практичні аспекти взаємодії бібліотек автоматизованої системи, проблеми прийняття типових проектних рішень, насамперед у галузі програмного та лінгвістичного забезпечення АБІС, обговорюють їх на нарадах, круглих столах, семінарах, конференціях, здійснюють підготовчі роботи.

В Академії розуміють, що досягнення необхідного рівня бібліотечно-інформаційного обслуговування пов'язане із запровадженням нових технологій, автоматизованих мереж. Найважливіше завдання бібліотек нині все частіше формулюється як забезпечення вільного та необмеженого доступу до інформації. Онлайнове обслуговування віддалених користувачів бібліотек і надання інформації з віддалених джерел у

бібліотеках західних країн стало нормою. Відсутність такого сервісу - надзвичайний виняток.

Фонди бібліотек та інформаційних центрів - одна з найважливіших складових інформаційної бази майбутнього інформаційного суспільства, а національні інформаційні ресурси - ще й основа міжнародного інформаційного обміну. Вважаю глибоко помилковою думку щодо скорочення вітчизняної інформаційної інфраструктури з причини її неефективності та низької конкурентоспроможності. Для того, щоб національні ресурси сприймалися інформаційним співтовариством як конкурентоспроможний товар, національна інформаційна система має забезпечити повноту й оперативність інформації та відповідний рівень телекомунікацій. А для цього діяльність у галузі науково-технічної інформації повинна дотуватися державою. Потрібна система зведених електронних каталогів, які охоплюють усі види національних інформаційних ресурсів, створення національного депозитарію комп'ю-

* Доповідь, прочитана на засіданні завідувачих бібліотеками НАН України (м. Київ, 22.01.98 р.)

© Немошкаленко Володимир Володимирович, Київ, 1998

терних файлів первинних документів на основі комп'ютерних версток книжок, журналів, газет.

Надповільно вирішується завдання створення єдиної автоматизованої системи інформаційно-бібліотечно-технологічного забезпечення наукових досліджень Академії, яка забезпечила б інтеграцію та взаемовикористання інформаційних ресурсів наших інститутів.

Свого часу було визначено бібліотеки, на базі яких має відпрацьовуватися технологія сітьової взаємодії (бібліотеки Інститутів філософії, економіки, електрозварювання, металофізики). Ці установи централізовано постачали комп'ютерною технікою, програмними засобами, було визначено масиви літератури для першочергового введення в зведений каталог. Крім нових надходжень, це картотеки праць співробітників, частини каталогів і картотек, які відбивають фонди з проблем, розроблюваних кількома установами НАН, що становить взаємний інтерес. Приміром, література з питань екології - різні аспекти цієї проблеми розробляють понад 40 інститутів Академії; проблеми ринкових відносин, поточного законодавства або, скажімо, надпровідності. Широкий інтерес можуть викликати масиви закордонних видань децентралізованого надходження, препринти, дисертації, звіти про НДР, ОКР, наукові збірники, матеріали традиційних міжнародних конференцій, з'їздів (наприклад, з'їзду славістів), колекції, приватні бібліотеки вчених. Бібліотеки інститутів упорядкували ці масиви документів, відредагували довідковий апарат згідно з ГОСТами.

У деяких інститутах почали вводити названі документи в комп'ютери. Треба прискорити введення цієї інформації в зведений електронний каталог. Бібліотека імені В.І.Вернадського, починаючи з 1994 р., здійснює наповнення ЕК нових надходжень. Файли з бібліографічною інформацією про ці надходження з щотижневою періодичністю розсилаються електронною поштою кільком десяткам українських біб-

ліотек - у форматах каталожних карток чи UNIMARC. Паралельно з цим створюються бази даних ретроспективної національної бібліографії. Одержані бібліотекою проектні рішення можуть бути передані для використання в бібліотеки інститутів, зокрема формат бібліографічного запису і програмне забезпечення для ведення баз даних.

Посилюється тенденція поповнення інформаційних ресурсів придбанням вітчизняної та зарубіжної кумулятивної інформації на нетрадиційних носіях - оптичних дисках, дискетах, мікрофішах та мікрофільмах. У НБУВ створено локальну комп'ютерну мережу для обслуговування читачів базами даних на оптичних компакт-дисках. Загальний обсяг записів на CD-ROM, придбаних бібліотекою, перевищує 20 млн. Серед них копія ЕК Бібліотеки Конгресу США, багатогалузеві гіпертекстові БД Інституту наукової інформації США з 10-річною ретроспекцією, високоінформативні реферативні БД Університету мікроформ США, БД ИНИОН та ВИНІТИ, видавничі каталоги багатьох країн світу в електронній формі.

У 1997 р. згідно з договором між НБУВ та інформаційно-аналітичним центром «Ліга» бібліотеці передано вітчизняні БД з поточного законодавства. Ці БД включають повні тексти законів України, документів Верховної Ради, указів та розпоряджень Президента України, Кабінету Міністрів, положень та інструкцій міністерств і відомств за 1991-1997 рр. БД поповнюються модемним зв'язком. Співробітники НБУВ опанували методику пошуку в БД, консультують читачів. Протягом року з використанням БД, встановлених на жорсткому диску та CD-ROM, виконано 1615 довідок.

Досвід НБУВ із впровадження нових інформаційних технологій, створення і використання локальної CD-ROM-мережі позитивно оцінений на засіданні Інформаційно-бібліотечної ради в лютому 1997 р. Він запроваджується в бібліотеках Інститутів клітинної біології та ген-

ної інженерії, проблем реєстрації інформації, електрозварювання, біохімії, радіоастрономічному.

У НБУВ, ЛНБ ім.В.Стефаніка, бібліотеках Інститутів біології південних морів, електрозварювання, проблем реєстрації інформації забезпечується доступ читачів до ресурсів Internet, його сервісу навчаються читачі.

У НБУВ для прискорення пошуку необхідної інформації створено путівник по ресурсах Internet, експериментально визначено раціональну кількість WEB-сторінок, яку доцільно мати в кеш-пам'яті робочих станцій, розроблено та апробовано процедуру коригування інформаційного наповнення цієї пам'яті згідно з пошуковими запитами.

За спеціально розробленою програмою підготовлено понад 250 сертифікаційних користувачів глобальних комп'ютерних мереж. У 1997 р. обладнано комп'ютерний клас і в бібліотеці Інституту фізики.

Зручною для читачів виявилася форма кумулювання інформації, запроваджена бібліотекою Інституту електрозварювання ім.Є.О.Патона. Тут нагромаджуються систематизовані підбірки рефератів статей з 45 журналів, одержаних у результаті доступу до БД «Current Contents», і видаються в читальному залі.

Отже, бібліотеки академічних установ мають певні можливості доступу до вітчизняних та зарубіжних інформаційних ресурсів.

Водночас для побудови комп'ютерної бібліотечної мережі НАН України та забезпечення онлайнового доступу до її ресурсів у будь-який час і з будь-якого місця потрібна якісна модернізація програмно-технологічної бази. Зокрема, НБУВ необхідні сучасні комп'ютери та програмне забезпечення для реалізації WEB-сервера, маршрутизатора та багатофункціональних робочих станцій для формування мультимедійної інформації (електронна версія книг, журналів та інших документів). Бібліотекам інститутів потрібні робочі станції з виходом в Internet. Крім того, необхідно виробити єдину виважену по-

літику в галузі інформатизації бібліотек, і, насамперед, у ключових для інформатизації бібліотек напрямках: створення власної національної інформаційної бази, стандартизації форматного та лінгвістичного забезпечення автоматизованих систем бібліотек. Доцільне включення роботи з інформатизації бібліотек України в число пріоритетних державних науково-технічних програм постановою Кабінету Міністрів України або Національного агентства з інформатизації при Президенті України.

У зв'язку з комп'ютеризацією бібліотек та процесів управління, освіти, наукових досліджень одним з провідних завдань стає підвищення комп'ютерної культури і бібліотекарів, і користувачів. Сучасні інформаційні технології докорінно змінюють у бібліотеці все - від підходів до формування фонду до традиційних внутрішніх технологій: комплектування, обробки, обліку, організації обслуговування; змінюють вимоги до професійних навичок та якостей бібліотекаря, а звідти і до системи вузівської підготовки, організації безперервної професійної освіти або в даному разі точніше сказати - перепідготовки кадрів.

Сьогодні завдання і вузівських програм (у тому числі й гуманітарних вузів, вузів культури), і системи неперервної освіти у великих наукових бібліотеках - не тільки дати студентам, читачам, бібліотекарям основи інформатизації, а й навчити користувачьким функціям високого рівня, тобто практичному освоєнню різних прикладних програм, умінню адаптувати їх до конкретних технологічних процесів, у цілому - вдосконаленню навичок комп'ютерної культури.

У великих бібліотеках, а також у бібліотеках банків, юридичних фірм, державних структур, навчальних центрів функції бібліотекаря дедалі частіше прирівнюють до функцій інформаційного посередника, інформаційного консультанта. Якщо ми не хочемо щоб нас витіснили спеціалісти з інших сфер, мусимо відповідати новим вимогам.

На мою думку, в нашій країні надто слабо використовуються інформаційні ресурси та комунікативні можливості Internet не тільки тому, що в бібліотеках немає комп'ютерів, а в основному через те, що ми - і вчені, і наші інформаційні посередники - бібліотекарі - достатньо не володіємо навичками пошуку та одержання інформації в глобальних комп'ютерних мережах.

Нині науковці в світі не чекають, коли результати їхньої дослідницької роботи будуть опубліковані в журналі або науковому збірнику. Одержавши новий результат, учений намагається, щоб наукове співтовариство швидше про нього дізналося. Тому він виставляє свої результати в Internet задовго до опублікування. При цьому зберігається його авторське право та пріоритет. Така практика загальноприйнята в країнах з розвинутою інформаційною інфраструктурою і наші вчені не повинні бути винятком.

Президія НАН України орієнтуватиме адміністрацію інститутів та сприятиме в оснащенні бібліотек сучасною комп'ютерною технікою, яка може бути використана для одержання інформації через Internet. Від міри освоєння бібліотекарями навичок пошуку інформації залежатиме, чи стануть читальні зали бібліотек ще й своєрідними електронними читальними залами.

У всьому світі проблема інформаційного забезпечення суспільства сьогодні розглядається як соціально-економічна. Швидкодіючі мережі цифрового зв'язку, які вже понад 30 років розвиваються в США, Великій Британії, Німеччині, Франції, Японії дають можливість читачеві через персональний комп'ютер користуватися послугами служби автоматизованого пошуку інформації в бібліографічних і повнотекстових БД, об'єднаних у мережі.

США приступили до створення так званої *інформаційної супермагістралі* - програми, спрямованої на підвищення ефективності роботи уряду, на «збереження Сполученими Штатами світового лідерства в науці, техніці, технології». Як пра-

вило, програми розвитку інформаційних мереж є пріоритетними. Для керівництва їх розвитком створюються спеціальні управління при Президенті.

Сьогодні вже почався процес злиття найбільших інформаційних компаній світу у величезні об'єднання, які контролюватимуть ринок створення та поширення інформації в майбутньому тисячолітті. Найновіші інформаційні й телекомунікаційні технології дають нам шанс віднайти свою нішу, своє місце в системі міжнародних інформаційних стосунків. Якщо ми змарнуємо час, то ризикуємо перетворитися на інформаційну колонію, втратити культурну автономію, потрапимо в таку форму міжнародної залежності, яка зробить незворотним процес нашої культурної, технологічної, соціальної, матеріально-технічної відсталості. Згадаймо слова Томаса Джефферсона: «Якщо якийсь народ сподівається, що можна залишатися неучом і бути вільним..., то він чекає того, чого ніколи не було і ніколи не буде».